

Havasréti József

„MIÓTA ISMERLEK, HALDOKOLSZ...”*A Nyugat + Zombik Ady-képe*

1.

A *Nyugat + Zombik* képregény¹ három jelentősebb szemponton keresztül közelíti meg Ady Endrét: Ady személye, Ady költészete-életműve, valamint Ady sajátos helye a Nyugat vezető irodalmárainak körében. Utóbbiak (Babits, Kosztolányi, Karinthy, Móricz, Tóth Árpád) egyébként ugyancsak a kötet szereplői. Fontos látni, hogy Csepella könyve, habár – műfajának köszönhetően is – főként irodalomtörténeti sztereotípiákkal dolgozik, egészében véve releváns módon és ügyesen szól hozzá a fent megjelölt hármaskörhöz (noha újat nem mond, de ez nem is feladata). Számos részlete a magyar irodalomtörténet egyik legerősebb-legvirulensebb irodalmi mítoszának és kultuszának – tehát az Ady-mítosz és Ady-kultusz – történetéhez kapcsolódik, így az irodalomtudományos kultuskritika szempontjából is izgalmas vizsgálati tárgy.²

A fenti három kérdéskör (mint sejthető) szorosán összekapcsolódik egymással Csepella könyvében. A *Nyugat + Zombik* alapkonceptiója szerint Ady lírájának ősvilági-pogány víziókban bővelkedő motívumai valamiképpen ellentmondanak mind a Nyugat irodalmi folyóirat „modernizációs” karakterének, mind Ady nyugatos pályatársainak alapvetően a nyugat-európai irodalom felé tájékozódó, abból inspirálódó irodalmi törekvéseinek. A könyv egésze kissé azt a (már Ady életében is elterjedt) nézetet támasztja alá, hogy Ady valamiképpen „kilógott” a Nyugattól; nem a modernizáció lovagja, hanem az archaikus regresszióé; ezt az elképzelést járja körül és „állítja élére” a *Nyugat + Zombik*.

Természetesen Ady az akkori progresszió (a feudális viszonyok és a nacionalizmus kritikája, polgári radikalizmus, szociáldemokrácia,

1 CSEPELLA Olivér, *Nyugat + Zombik*, Corvina, Budapest, 2017. A kötet Csepella Olivér mellett számos közreműködő (szövegírók, rajzolók, konzultánsok) munkájának eredménye; elemzésem során a könyvet egységes egészként kezeltem, és ekként fogok rá hivatkozni.

2 Az Ady-kultusz történetéhez lásd: MEKIS D. János, *Ady-kultusz és Ady-batás*, Árkádia. Szakmódszertani portál, http://www.arkadiafolyoirat.hu/images/000_irodalom/IRO007_TAN_mekis_ady.pdf.

háborúellenesség) elkötelezett híve is volt; a keleties, archaizáló, pogány víziók, illetve a modernizációs törekvések életművében rendkívül bonyolult komplexumot alkotnak. Ady hol a saját pogányságát, törzsökösségét, a halottak birodalmával való összeszövődöttségét (mint *sorsot*, mint *ihletet* és mint *egzisztenciát*) hangsúlyozza, máskor pedig ennek ellenkezőjét. Így részben közvetít a Nyugat és a Kelet, a modernizáció és az archaikus filozófia/mitológia között, részben pedig a végletekig fokozza az ezek közötti feszültséget, amint erre jelentős értelmezői – ideológiai előfeltevéseiktől függetlenül csak néhány példa: Szerb Antal, Révai József, Barta János, Vatai László, Király István, Vezér Erzsébet – rámutattak.

2.

A szüzsé szerint a budapesti New York Kávéház helyén az ősidőkben varázsfű állt, mely körül pogány ősmagyarok éltek, táltosuk vezetése alatt („az ezeréves táltos törzse, vagy, ahogy ő hívja őket... a magyarok”). A táltos és felesége rájönnek, hogy a varázsfű füstjével eljuthatnak a jövőbe, ahol döbbenet látják, hogy mivé (vagyis Nyugattá) zuhlottkorcsosult a régi ősmagyar világ. Ezért varázsfüsttel megfertőzik és zombivá változtatják a New York vendégeit, hogy ez a zombisereg harcoljon a nyugatosodás, illetve a Nyugat folyóiratot képviselő modernista irodalmárok – a „Nyugat kutyái” – ellen. A táltos először a kávéház tulajdonosában, Schwarz úr testében, majd Schwarz pusztulása után annak titkárában reinkarnálódik, felesége pedig egy táncosnőben, aki a születésnapját ünneplő Babitsnak szánt óriástortából ugrik elő.

A táltos és az általa vezetett élőhalottak világa („A halottak élén” – idézi Ady kötetének nagyon is odaillő címét a könyv) ugyanakkor nemcsak a modernizáció ellentétét képezi, hanem a kereszténységét is (beleértve, hogy hajdan az államalapítás és a kereszténység felvétele maga is modernizációs lépés volt a pogány törzsiséghez képest). Csepella képregénye ügyesen reagál arra a feszültségre pogányság és kereszténység között, mely egyébként nemcsak Ady, hanem Babits és Kosztolányi költészetében is megfigyelhető. Mindezek forrásai a következők: archaikus folklór, ősvallás, őstörténet, antik irodalom, Nietzsche hatása, irodalmi dekadencia, kálvinizmus, katolicizmus. Pogányság és kereszténység ellentéte Ady esetében az egész lírai életművön végighúzódik (egyszerre bibliás és ősvilágian mitologikus); Babits esetében

főként a pálya korai nietzscheiánus, dekadensen sátánista korszakát jellemzi, Kosztolányi esetében pedig (mondjuk így) szórványszerű.

Ugyanakkor mind Ady, mind Kosztolányi költészetére jellemző valamiféle permanens halál-, sőt, halottkultusz. „Mióta ismerlek, haldokolsz” – vágja a széklábbal átdöfött, haldokló Ady fejéhez Kosztolányi, mélyen igazságtalanul, hiszen ez a „haldokló” póz rá is rendkívüli módon jellemző volt. A folyamatos „haldoklás” igen erős kép, egyszerre mozgósítja Ady (és nota bene: Kosztolányi) költészetének egyik fő motívumát, Ady dekadens pózait, valamint az élet és a halál közötti *mediáció* problémáját, mely Csepella képregényének zombi-apokalipszisében, illetve Ady és Kosztolányi műveiben egyaránt erőteljesen megjelenik. „Hozz hírt a túlvilágrul, testvér!” – mondja valakinek a táltos démoni felesége, nos, e felszólítás, ha afféle jelszónak tekintjük, Ady és Kosztolányi költészetét is jellemzi.

Az *életrajzi* Adyt a könyv alapvetően a költő alkoholizmusán, illetve a kifinomult, őt nyíltan lenéző – nem pusztán nyugatos, hanem nyugatias – irodalmároktól való különbözőségén keresztül közelíti meg. Mondjuk ki (a kötet is ezt hangsúlyozza): utóbbiak szemében Ady egy bugris. E szempontból nézve a képregény nyilvánvalóan a Babits és Ady, illetve a Kosztolányi és Ady közötti ellenérzéseket aknázza ki, nagyítja fel. (Ugyanakkor nem szól a Babits és Kosztolányi közötti ellenérzésekről, de miért is szólna, a könyv koncepciója szempontjából ez mindegy.) Nem esik túlzásokba, az ifjúkori *Babits–Jubász–Kosztolányi*-levelezés egyes darabjai, vagy a későbbi, Kosztolányi által kezdeményezett „Ady-revizió” dokumentumai (és persze nem csak ezek) közismerten arról tudósítanak, hogy Babitsék hol egyszerűen csak lenézték, hol pedig valamiféle iszonnal egyes elismeréssel szemlélték Adyt, a riválist.³ Csepella könyve idézi is *Az írástudatlanok árulásának* egyik híres helyét: „Kevés költő hagyott maga után annyi selejtet, művészileg idétlent, és modorost”.

Ady holtrészegen, a kávéházi asztalra borulva alszik kifinomultan évődő társai mellett („A Művész Úr medítál”, szúrja oda gúnyosan Kosztolányi). A könyv által felnagyított és dramaturgiai tényezővé emelt alkati és kulturális ellentétet illetően lényeges az is, hogy Ady iskolázottsága, műveltsége, életstílusa gyökeresen szemben állt a többiekével. Míg Ady majdhogynem autodidakta volt és elsősorban (ki-

3 Ehhez lásd: *Babits–Jubász–Kosztolányi levelezése*, s. a. r. BELIA György, MTA, Budapest, 1959 (61. és 62. számú levél); valamint KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az írástudatlanok árulása* (1929) = *Uő., Egy ég alatt*, s. a. r. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1977, 220–239.

terjedt, de mégiscsak) valamiféle zsurnaliszta, innen-onnan összeszedett műveltséggel rendelkezett, addig Kosztolányi és Babits a kor legmagasabb európai műveltségének szintjén álltak, noha ehhez képest műveiket a magyar irodalomban szokásos megkésetttség jellemezte. Ady alacsonyabb műveltségi státuszához e tekintetben legfeljebb Karinthy – és Móricz – volt hasonlítható.⁴ Ez nem ítékezés vagy minősítés részemről, de szükséges rá kitérnem, hiszen részben ez biztosítja a *Nyugat + Zombik* lélektani-érzelmi, illetve szociokulturális dinamikáját. Adyt nem tanultsága, formális műveltsége, hanem látnoksága, illetve az archaikus tapasztalat által való „megragadottsága” jellemzi, illetve emeli ki a többi „nyugatos” köréből.⁵ Ennek köszönhetően kerül ő a képregény centrumába mint kulcsfigura, aki a pogány-maradi ősvilág, illetve a Nyugat világa felé egyaránt zárat nyit. E szempontból lényeges Csepella könyvében, hogy az általa felsorakoztatott „nyugatos” irodalmárok köréből egyedül Móricz az, aki rokonszenvez Adyval (ami valóban így volt).

Igen jellemzőek azok a verbális pengeváltások, melyek az Adyra a New York alagsori mosdójában rátaláló Kosztolányi és Karinthy, illetve Ady között zajlanak. Ezek hol csak Ady faragatlanságára utalnak („De szép kezét uram, ha megmosná előbb...” – figyelmezteti Kosztolányi a vele parolázni készülő, nemrég még a vécén trónoló Adyt), hol egymás vélt vagy valós költői modorosságaira. Ady Kosztolányi lírájának finomkodó, presziőz, olykor szinte kispolgári jegyeivel ugratja riválisát („bájos kis ügyek azzal a sok sárga holmival”), Kosztolányi pedig gunyorosan utal Ady költészetének ösztönös, naiv, reflektálatlan jellegére, de talán alkotásmódjára is („a verset írás és küldés között néha át is nézem én”). Amikor Ady – ugyancsak a mosdóbéli jelenetben – leírja a varázsüstben felbukkanó táltos garázdálkodását („csupa suhanás volt, szilaj mozdulatok”, majd: „Tombolt. Rettentő, szilaj erővel!”); valaki, itt a szóbuborék nincs személyhez kötve, de Karinthy mondhatja, csak annyit válaszol: „a szilaj már volt”. Ez egyszerre utal Ady lírájának védjegyszerű, a kortársak által gyakran kifogásolt ismétlődéseire, illetve Karinthy paródiájára, mely ugyanerre irányult. Nem véletlen, hogy Csepella később is az Ady-versek modorosnak ható ismétlődéseit kifigurázó szavakat ad Karinthy szájába, mintegy továbbírva annak

4 Izoláció és nyugatosság, magyar törzsökösség és nyugati látókör sajátos dinamikáját tekintve az is érdekes lehet, hogy Ady és Móricz voltak azok, akik nem beszéltek idegen nyelveken.

5 A „megragadottság” (Ergriffenheit) vallástörténeti szakkifejezés, melyet Kerényi Károly ökotudós népszerűsített a harmincas-negyvenes években.

híres Ady-paródiáját: „Igen, nagyon erős, nagyon zabos. Kegyelem, művész úr, többször igazán nem szükséges elismételnie”. Egyébként Ady folyamatos „leművészurazásában” is rejlik valamiféle gúnyosan lekezelő árnyalat, hiszen – túl azon, hogy a többiek nyilván magukat tartják az igazi művészeknek – akkor kezdenek rá erre, amikor a csinos pincéernő a jelenlétükben művész úrnak titulálja a holtrészegen alvó Adyt.

3.

Alkoholizmusa, tivornyázó életmódja, betegsége (vérbajára is számos utalás történik), valamint a többiekhez viszonyított bárdolatlansága azonban csak színes karakterjegyek csupán. E külsőséges jegyek – ha csakis ezeket vesszük figyelembe – egy kicsit közhelyesre, egy kicsit bulvárosra formált Adyt tárnak az olvasó elé. Részeges, vérbajos, modoros, beképzelt, nem mos kezét vécézés után. A történet elején már napok óta az asztalra borulva alszik. „Az... sz betűs dolog miatt ilyen?” – kérdezi finomkodva Tóth Árpád. „Szimbolizmus? Igen, pontosan amiatt” – érti félre gonoszkodva Karinthy. „Nem, hát a... szifilisz” – javítja ki a jól értesült Tóth Árpád. „Csak másnapos, Árpi” – védi Babits; mire Kosztolányi nem túl jóindulatúan hozzáfűzi: „Harmadnapos. Azt hallottam, már két napja terpeszt ennél az asztalnál”. Megmérettetett és könnyűnek találtatott a nála sokkal „nyugatosabb” íróársak világában.

Ehhez képest a történet végén Ady dionüszoszi széttépetése és felzabáltatása oldja meg a konfliktust, az ő vére és teste, az ő áldozata lesz elég erős ahhoz, hogy legyűrje a pogány holtakat. Ez nyilvánvalóan azért lehetséges, mert valami módon *egy velük*. Ily módon az őseket és az általuk irányított zombikat végső soron nem a vitézül forgatott ásók, széklábak, szuronyok, konyhai serpenyők, nem is a pisztolygolyók, de nem is a jövőből teleportált, kólával feltöltött vízipisztolyok gyűrik le, hanem a rituális áldozat, az Istenember szétszaggatása-megevése és az ily módon működésbe hozott ellenvarázslat. E funkció betöltésére egyedül Ady lehetett alkalmas, mind Csepella művének saját belső logikája, mind (ha kultusztörténeti perspektívából nézzük a dolgot) a tényleges kortársak megítélése szerint. Tehát a tivornyáknál, vedelésnél, nőzésnél, vérbajnál, bunkóságnál sokkal fontosabb Ady sajátos pogánysága, valamint az a körülmény, hogy a modern magyar költészet történetében

Ady azon kevés szerző egyike, akiről a nevetségesség megkockáztatása nélkül leírható, hogy valamiféle szakrális aurával rendelkezik. Ez persze nem emelkedettséget vagy tisztaságot jelent, nem is krisztusi pózokat, hanem a pogány karizmatikus erő jelenlétét, olyasmit, ami mondjuk (az Ady által nem különösebben kedvelt német irodalomból véve példánkat) Stefan George esetében is meghatározónak számított.⁶

A pogány ősvilág általi megragadottságon épül fel a *Nyugat + Zombik* koncepciója és története, ezt szolgálja-erősíti a kiterjedt és komplex „varázsa”, „révülés”, „táltos”, „zombi/élőhalott” motívumkör.⁷ Mindez Ady költészetének egyik legmeghatározóbb törekvéséhez kapcsolódik, mely mind a költői inspiráció folyamatát, mind a szexualitást, mind a nemzet-test egzisztenciáját, mind annak pusztulását előszeretettel írja le olyan erők és hatalmak közreműködésével (lidérc, vámpír, kísértet, élőhalott stb.), melyek a kereszténység előtti világ mitológiájából származnak. E képzetkör legalapvetőbb része valamiféle ősvilági halálmitológia, melyhez kiválóan illenek a *Nyugat + Zombik* képsorait benépesítő élőhalottak. Ennek hiedelemtörténeti és vallástörténeti háttere igen összetett (a balkáni hitvilág vámpírjaitól a karibi térség „valódi” zombijaiig); képregényünk szempontjából azonban elegendő a következő meghatározás: a zombik olyan mozgó holttestek, melyeket valaki gonosz mágiával irányít, és akik élő emberek testével táplálkoznak. Egyébként Ady költészetének idevonatkozó motívumai és szólamai meglehetősen összetettek; egyszerre tartalmazzák e tetszhalott lét affirmációját, illetve bírálatát.

Amennyiben Csepella képregényét valamiféle reflexiónak tekintjük a többféleképpen is érthető „Nyugat” (mint égtáj, mint kultúrrégió, mint geopolitikai képződmény és természetesen mint folyóirat) helyzetére, akkor a következőkre utalhatunk: 1. általában a magyar törzsközség civilizációellenességére, modernizációkritikájára; 2. az irodalmi diskurzusként értett Nyugat (a folyóirat és a nyugatos irodalom) bírálatára; 3. végül pedig arra a már említett sajátos körülményre, hogy a Nyugat folyóirat és a magyar irodalmi modernség leginkább emble-

6 Ehhez lásd: Thomas KARLAUF, *Stefan George. Die Entdeckung des Charisma*, K. Blessing, München, 2007.

7 Ami a *révülés* kérdését illeti, számos, a tudatmódosítással kapcsolatos motívum van beleszőve a történetbe: Ady italozása, a sámándrogként funkcionáló virágok füstje, Tóth Árpád és legfőként Ady testének rituális elfogyasztása, mely sajátos tudatmódosítóként hat, vagy a zombik kiirtására használt kóla. Utóbbit a kommunista propaganda sokáig a „haldokló Nyugat” ópiumának nevezte, és sokan meg voltak győződve arról, hogy valamiféle drogot is tartalmaz.

matikus alakja paradox módon egy, a modernizációs diskurzusokba nem minden tekintetben beleilleszthető figura, mégpedig Ady Endre volt. Ady „minden”, de mindennek az ellenkezője is, amit akár a maradisággal, akár a progresszióval, akár a pogánysággal, akár a kereszténységgel kapcsolatban állít, kijelent vagy éppen kinyilatkoztat verseiben. Ady életműve így a (mindenkori) nemzeti radikalizmus számára is kisajátítható – akár azon az áron, hogy Adyt megtévesztett, a züllesztő modernizáció motorjának tekintett zsidóság által manipulált, de valójában mégiscsak közénk, a *magyarok közé* tartozó zseniként mutatják be.⁸

4.

Vegyük sorba a három pontot, lehetőség szerint figyelembe véve a *Nyugat + Zombik* reflexióit. Az első szempont egyértelmű, hiszen maga a szüzsé is ezen alapszik. „A pogány varázsló és a zombik pusztító haragja a modern civilizációnak szól. Mindannak, ami a magyarokból lett az államalapítás óta. Gyűlölik a kávéházat, a cigarettafüstöt és minket” – mondja (azt hiszem) Babits.⁹ Az általános modernizációellenes szólam később végletesen ironikus-groteszk formát ölt, amikor a Nyugat szimbólumával, az ősmagyar értékekkel totálisan inkompatibilis kóllával irtják a táltos által megbűvölt élőhalottakat. A másodikra is számos utalás történik, és még több olyan, ami egyszerre vonatkoztatható a modernizációra, illetve az irodalmi életre; ilyen például a többször ismétlődő „Nyugat kutyái” fordulat. „Nyugatos kutyák, meghhaltok” – hörgi a táltos felesége, ahogy ráront Babitsra és társaira. E fordulatban több minden összegződik: a klasszikus sértésen túlmenően valaminek a szolgálai követése (a szolgál mint alacsonyabb létrang); a csatlós-lét megvetése vagy a domesztikáció képzetköre, ami az eredetiséggel felruházott ősvilági lét elpuhulását, feladását, civilizálódását emeli ki.¹⁰

A nagyváros, a kávéház, a cigarettafüst, a nyugatos irodalom a modernizáció szimbolikus jelölői, melyek egyszerre kötődnek az urbánus

8 E felfogást képviseli a következő kötet: RAFFAY Ernő, *Ady Endre és a Nyugat*, Kárpátia Stúdió, Budapest, 2017.

9 Bármennyire értékeljük is a könyv merész dinamikáját, vibráló képi ritmusait, ez olykor nehezen áttekinthető szituációkat eredményezett, így például nehezen követhető, hogy helyenként ki is beszél éppen. De ez lehet, hogy csak pusztá logocentrizmus.

10 Ha valaki ezt túlzásnak, netán belemagyarázásnak tartaná, figyelje meg, hogy Fekete István állatregényeiben (természetesen nem a *Bogáncsban*) milyen szimbolikus jelentésekkel vannak felruházva a kutyák (elpuhultak, árulók, talpnyalók, a „simabőrű” szolgál stb.).

életformához, illetve ahhoz a – ma újból virulens kifejezéssel élve – „körúti”, sőt „körúton belüli” irodalomhoz, mely ezen életforma termékének-reprezentánsának számított. Itt éppen Adyt illetően nem felejtethetjük el, hogy a század elején ugyancsak ő volt a magyar irodalom és magyar nyelv Nyugat általi megrontásának egyik szimbóluma. A nyelvromlást sokan – így a neves irodalomtörténész, Horváth János is – elsősorban a zsidó származású írók működésének tulajdonították, de az irodalmi-nyelvi romlás elleni harcban Ady elítélése is fontos szerepet kapott.¹¹

Azonban a legizgalmasabb mégiscsak az a körülmény, hogy Adynak mindahhoz, ami ellen harcol a *Nyugat + Zombik* lapjain, sok köze volt. Részben ezért is helyezkedik kívül Babits, Kosztolányi, Karinthy, Tóth „nyugatis” világán, nem csupán kellemetlen személyisége, elviselhetetlen gögje („óriások felkutatása óriások észjárását igényli” – veti oda Kosztolányinak), dzsentroid allűrjei, vélt vagy valós parlagiassága miatt. Pogánysága, keletiessége, sajátos „finitizmusa” egyrészt hozzákötik őt a varázsfu pogány világköréhez, másrészt értelmezői közül többen csak ezt – az „ősmagyar”, a „táltos” Adyt – tekintik az életmű releváns részének, a progresszívet, a nyugatosat, illetve a nacionalizmus és az antiszemitizmus nagy bírálóját azonban nem.

Ady nyugtalanító ellentmondásai, életművének polifonikus karakterjegyei különösen feltűnővé válnak a többi „nyugatos” irodalmár személyéhez-életművéhez viszonyítva, akár úgy, ahogy eredeti műveikben, akár úgy, ahogy a *Nyugat + Zombik* lapjain megjelenik. Csepella könyve értelemszerűen nem vállalkozott, nem is vállalkozhatott ilyen problémák értelmezésére; és szerencsés, hogy elkerülte az irodalmi ismeretterjesztés, a képregényes infotainment kísértéseit. Ugyanakkor érdekesen és szellemesen reprezentálja az Adyt a Nyugattal összekötő kapcsolatokat, illetve (és még inkább) az őt a többi „nyugatostól” elválasztó, gyakran igen elgondolkodtató törésvonalakat.

11 Lásd HORVÁTH János, *Aranytól Adyig* (1921); *A Nyugat magyartalanságairól* (1911) = *Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái*, 1–5. kötet, 5. köt, Osiris, Budapest, 2009, 406–430; 904–918.